

в межах існуючих бюджетних асигнувань значно реорганізувала національне військо, може стати в пригоді як корисна модель створення професійної війська України.

1. Кучма Л. *Перебудова Збройних Сил України вступила у вирішальну стадію: Виступ Президента України, Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України Л. Кучми на розширеному засіданні колегії Міністерства оборони України 23 листопада 1999 року // Народна армія. – 1999. – 25 листопада (№ 220). – С. 1, 3. 2. Див. напр.: Радецький В.Г., Близнюков С.П. Деякі аспекти досвіду реформування армій Центральної та Східної Європи // Наука і оборона. – 2000. – № 1. – С. 22 – 30. Заскока О.Ф. Перехід до комплектування Збройних Сил України військовослужбовцями за контрактом // Наука і оборона. – 2002. – № 3. – С. 15 – 20. Лішавський В. Контрактна служба: проблеми, перспективи // Військо України. – 2003. – № 5–6. – С. 18 – 20. Пальчук М.М. Деякі погляди на перспективи подальшого розвитку Збройних Сил України // Наука і оборона. – 2001. – № 4. – С. 28 – 34. 3. Документы Великой французской революции (учебное пособие для вузов по спец.*

«История»): в 2 т. / Сост. А.В. Адо и др. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – Т. 1. – 527 с. 4. Конскрипция // Советская военная энциклопедия. – М., 1974. – Т. 4. – С. 308. 5. Фриберг Ж. Военная реформа во Франции // Независимое военное обозрение. – 1997. – 28 ноября (№ 44). – С. 3–4. 6. Вооруженные силы основных капиталистических государств / С.И. Анжерский, С.И. Семенов, Н.Ф. Скридловский и др. / Под ред. С.Н. Беркутова. – М.: Воениздат, 1988. – 319 с. 7. Махно О. Знайомтесь: Франція // Народна армія. – 1997. – 15 січня (№ 5). – С. 2. 8. Франція розпочинає реформування армії // Народна армія. – 1996. – 19 вересня (№ 154). – С. 7. 9. Лебедев В. Проблемы комплектования вооруженных сил Франции личным составом // Зарубежное военное обозрение. – 1996. – № 4. – С. 52. 10. Вісенс О. Як служать у французській армії // Народна армія. – 2000. – 15 квітня (№ 70). – С. 4–5. 11. Лозовицький О. Військова реформа у Франції як найголовніша похідна розвитку загальноєвропейської системи безпеки // Людина і політика. – 2000. – № 2. – С. 35 – 38. 12. Толкачев В. Военная политика Франции на рубеже веков // Зарубежное военное обозрение. – 2003. – № 9. – С. 2 – 7.

УДК 94(477)+73.035

О.К. Жук

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут архітектури

ДО 160-РІЧЧЯ ЛЬВІВСЬКОЇ ПОЛІТЕХНІКИ

© Жук О.К., 2004

Висвітлюється австрійський період історії Національного університету “Львівська політехніка” від заснування, становлення та його функціонування до 1918 року.

The article is dedicated to the obscure aspects of history of National University “Lvivska politechnika» in 1844-1918 years.

У листопаді 2004 року Національному університету “Львівська політехніка” виповнюється 160 років. Історичний шлях нашого навчального закладу є вельми цікавим та повчальним. Він тісно переплітається з загальною історією України, історією її освіти та науки, а також Галичини і міста Львова.

Процес заснування та становлення університету був доволі складним і тривалим та

відбувався у час, коли Галичина перебувала у складі Австро-Угорщини. Його передісторія розпочинається з того, що ще у січні 1811 року австрійська комісія освіти повідомила, що цісар своїм декретом дав дозвіл на утворення реальної школи у Львові. Було надіслано програму навчання у школі св. Анни у Відні з метою пристосування її до місцевих вимог та потреб. Студіюватись мали, серед іншого, усі

науки віденської школи, а саме: релігія, геометрія, французька, німецька, італійська мови, каліграфія, географія, історія тощо. Проте, внаслідок зволікань та різного роду перепон у напрямку її відкриття, зокрема відсутності приміщення, перші спроби надання своїм учням початкових технічних знань трикласна реальна школа розпочала тільки з 7 листопада 1817 року. Розмістилась вона у приватному будинку на розі вулиць Театральної та Вірменської. Умовою вступу до реальної школи було закінчення чотирьох класів середньої школи.

Реформа навчання 1825–26 рр. надала реальній школі характер дворічних підготовчих техніко-комерційних курсів. У 1835–36 навчальному році створили торговельний відділ і школу стали називати – Реальна торговельна академія, а учителям надали звання професорів [1].

Йшов час. Галичина – багатий на природні ресурси край – потребувала розвитку промисловості, що неможливо без технічно грамотних кадрів. Довготривалі старання громадськості та галицького сейму привели до виходу цісарського декрету 24 січня 1843 року, за яким Реальна торговельна академія реорганізувалась у цісарсько-королівську Технічну академію у Львові [2]. Її урочисте відкриття відбулося 4 листопада 1844 року [3]. Цей день вважають датою заснування Львівської політехніки, яка з того часу стала в ряд найдавніших вищих технічних навчальних закладів Європи і першою на українській землі.

Заснування Технічної академії у Львові свідчило про те, що Галичина – невід’ємна частина Європи як у політичному, так і в економічному та промисловому відношеннях.

У перші роки своєї діяльності Академія мала у своєму складі дворічний, а від 1847–48 рр. трирічний технічний відділ, однорічний торговий відділ, а також реальну школу з дворічним терміном навчання. Працювали кафедри фізики і природознавства, вищої математики і механіки, технічної хімії. Виклади вели: професори математики, фізики, практичної геометрії, вексельного і торговельного права, загальної географії, бухгалтерії, німецької мови, арифметики і елементарної математики, науки християнської віри; вчителі польської, французької та італійської мов, вільноручного рисунку й каліграфії. Навчання провадилося німецькою мовою.

Містилася Академія і надалі у тому ж “будинку Даровського” у його лівому крилі на

розі вулиць Театральної і Вірменської з входом від вул. Вірменської, 2. Першим директором Академії було призначено доктора філософії, професора Флоріана Шіндлера, а його заступником – уроженця Галичини, професора математики Олександра Рейсінгера.

Хвиля революційних подій “Весни народів” восени 1848 року докотилась і до Львова. У відповідь на виступи населення і студентів 2 листопада артилерія австрійського гарнізону обстріляла центральну частину міста. Під час обстрілу запалав вогнем театр і розміщена поруч Технічна академія. Пожежа знищила всі архіви ще від 1817 р., цінну бібліотеку і устаткування. Директор Шіндлер залишає Академію і виїжджає до Берну, замість нього виконуючим обов’язки призначається Олександр Рейсінгер. Заняття переносяться в орендовані кімнати третього поверху міської ратуші і тривають там до 4 грудня 1850 р. Стараннями О. Рейсінгера стара будівля Академії відбудовується, і у ній повністю відновлюються заняття на початку 1851 р. Кількість слухачів на той час сягнула 220 осіб. А 4 лютого того ж року О. Рейсінгера призначають постійним директором – так відмічають його вагомий здобутки на терені функціонування Академії. На цій посаді він двадцять років присвятив розвитку технічної освіти в Галичині [4].

З кінця 1852 року, згідно з новими навчальними планами, виразніше окреслюються основні технічні напрямки, за якими пізніше створяться майбутні факультети. Міністерство у справах вірувань та освіти дає дозвіл на викладання хімічних технологій.

У 1853 році на базі торговельного відділу утворюється торговельна школа, а в 1856 році було відокремлено реальну школу. Отже, в Академії залишився тільки один відділ, який охоплював найважливіші галузі інженерного фаху.

У цей час у країнах Європи відбувається промислова революція. Економічні та культурні фактори сприяють і розвитку Львова, розбудові залізничних шляхів, промислово-торговельному бізнесу, освіті. Це, в свою чергу, вимагало більше кваліфікованих інженерних кадрів, яких готувала Технічна академія.

У зв’язку з потребами розвитку промисловості колегія професорів підготувала проект реорганізації Технічної академії. В основу проекту було покладено досвід австрійських та інших технічних закладів освіти. У 1871 році Академія одержує права вищого

навчального закладу, очолюваного ректором. Колегія професорів у 1872–73 навчальному році обрала першим ректором доктора Фелікса Стшелецького [5]. Тоді ж створюються три факультети: інженерії, архітектури, технічної хімії, а в 1877 році – машинобудівний [6]. Значно збільшилася кількість кафедр. Ще в 1870 році почали функціонувати три загальні кафедри: нарисної геометрії; механіки й теорії машин; будівництва шляхів, мостів і залізниць. Згодом відкрили ще кафедри геодезії замість кафедри практичної геометрії (завідувач Д. Зброжек), хімічної технології (Г. Гюнсберг), машинобудування (Б. Мариняк), будівельних конструкцій (Г. Бізанц), а новим етапом розвитку львівської архітектурної школи стало призначення у 1871 році завідувачем кафедри будівництва Юліана Захарієвича [7].

Із 1871 року професорів технічних закладів освіти зрівняли у правах і оплаті з професорами університетів. Це призводить до того, що професорсько-викладацький склад Академії поповнюється рядом визначних науковців. Так, з другої половини 70-х років лекції читали д-р Ю. Грабовський (загальна і аналітична хімія), д-р О. Фабіан (математична фізика), Бруно Абданк Абаканович (графічна статика), Р. Гостковський (теорія залізничного руху), д-р Р. Ванікевич (хімічна технологія), д-р І. Шараневич (історія винаходів та економічна географія), д-р Р. Пілят (історія польської літератури). Такий приплив наукових сил дозволив поліпшити навчальний процес і вести підготовку вчительських кадрів для реальних шкіл, відкритих у Кракові, в Ярославі, Стрию, Станіславі та нижчих реальних шкіл, які діяли у Снятині й Тернополі [8].

Змінилась мова викладання. З початку 70-х років, поряд з німецькою, поступово впроваджується у навчальний процес польська мова. Щодо української мови, то нею не дозволялось викладання ні у Львівському університеті, ні в Технічній академії.

З подальшим розвитком Академії, зростанням числа кафедр назріла необхідність будівництва нового приміщення, яке б відповідало навчальним та науковим вимогам технічної освіти.

Дозвіл цісаря Франца-Йосифа I на спорудження власного будинку Академія отримала на початку 1872 року. Для будівельних робіт австрійський уряд виділив із скарбниці чималі кошти – 1 мл. 300 тис. золотих ринських. У тому ж 1872 р. замовлення на створення

проекту будинку Технічної академії та окремої споруди хімічного факультету отримує Юліан Захарієвич – професор архітектури Технічної академії [9]. У 1873 р. проект затверджують. У проекті головної будівлі архітектор використав форми, властиві італійському ренесансу, найбільш популярного тоді в європейській архітектурі.

Будівництво розпочалося 1 квітня 1874 року. Будівельним майданчиком стала земельна ділянка, яку придбали у 1873 році у графині Марії Фредро, на західній околиці міста при вулиці Новий Світ (пізніше Леона Сапєги, тепер вул. Степана Бандери). Це було престижне передмістя Львова, оскільки через нього проходила головна магістраль, що сполучала побудований у 1861 році Львівський залізничний вокзал із центральною частиною міста [10]. Роботи велись швидко. Близько 600 мулярів, каменярів і теслярів було найнято для щоденної праці. У вересні 1876 року завершується двоповерховий будинок хімії та фасад головного корпусу, а 1 жовтня 1877 року – вся споруда [11].

Головний корпус Політехніки – прямокутний у плані, триповерховий, з двома внутрішніми замкненими подвір'ями і коридорною системою розміщення аудиторій. Він був розрахований на 300 студентів. Фасад позначається спокійним пропорційним групуванням архітектурних мас, художніми якість простих геометричних об'ємів. Урочистість входу та центр головного фасаду акцентує шість колон коринфського ордера, які міцно опираються на перший ярус центрального ризаліту, який увінчується трифігурною скульптурною композицією авторства Леонарда Марконі. Алегоричні жіночі фігури символізують інженерію, архітектуру й механіку – три факультети, що розташовувалися тоді в будівлі. На аттику великими латинськими буквами написано: LITTERIS ET ARTIBUS, що означає „Наукам і мистецтвам”.

Спорудження головного корпусу Політехніки було важливою віхою у процесі забудови міста і розвитку будівельного мистецтва. Він став центром формування львівської архітектурної школи, виховання технічних кадрів і осередком передової інженерної думки, став першим програмним твором Ю. Захарієвича, виконаним блискуче.

Зазначаючи вклад Ю. Захарієвича в будівництво, колегія професорів обирає його ректором. Для підкреслення статусу Технічної академії як вищої школи колегія професорів

запропонувала змінити її назву. 8 жовтня 1877 року пропозицію було прийнято, і Академія стає “Technische Hochschule”, а в перекладі – “Політехнічна школа”. Щоб відзначити такі важливі в історії закладу моменти, вирішують якнайурочистіше провести акт інавгурації нового ректора і поєднати це з освяченням будівель. За участю міністра Австрії Кароля Стремаєра 15 листопада 1877 року відбулися урочистості, на яких ректор Ю. Захарієвич виступив із лекцією “Мистецтво на службі техніки”. За успішне завершення будівель Політехніки та заслуги перед державою цісар nobilitував його, додавши до прізвища “з Львівгороду” і відзначив орденом залізної корони III-го класу [12].

Із відкриттям нових корпусів збігається ще одна подія. 7 жовтня 1877 року відбулася перша на теренах Австро-Угорської монархії публічна лекція із демонстрацією нового винаходу – телефону. Зала головного корпусу була з’єднана двома мідними дротами з амфітеатральною аудиторією будинку хімії. В актовій залі лекцію вів доцент Роман Гостковський, а в будинку хімії – доцент Бруно Абаканович. Демонстрація пройшла успішно і показала великій кількості зібраних, що можна говорити на відстані [13].

Уже з другої половини XIX ст. Політехнічна школа стає складовою європейської технічної науки, що не могло не вплинути на підготовку фахівців. Вчилися у Школі також студенти з Росії, Німеччини, Румунії, Франції, Туреччини та інших країн. Добра слава про Політехнічну школу поширювалась по всій Європі.

У 1878 році затверджено обов’язкові правила іспитів і новий навчальний план. З метою вдосконалення навчального процесу започатковано в кінці кожного року влаштування виставки кращих студентських робіт; для заохочення запроваджено спеціальні премії.

Політехнічна школа у Львові продовжувала розбудовуватися. Для підготовки кваліфікованих спеціалістів торговельного відділу у 1889–90 навчальних роках відкрито доцентуру суспільної економіки, пов’язану з торговельним та вексельним правом. Лекції з цих дисциплін читав кваліфікований лектор доктор В. Пілят. У 1888 році створено кафедру рільничо-лісової спеціальності, а в 1891 році – кафедри зоології, ботаніки і товарознавства; теорії залізничного транспорту; спеціальної електротехніки.

У 1885–86 навчальному році запроваджено підготовчий курс для учнів, які вступали на навчання в гірничу академію. Курс лекцій “Гірництво смолистих мінералів” читав доцент Л. Сорочинський, а лекції з технології нафти – доцент Р. Залозецький [14]. У той час було організовано три експериментальні лабораторії для дослідження проблематики нафтової та керамічної промисловості, а також для випробування матеріалів у технічних конструкціях.

Галицький крайовий сейм 13 лютого 1894 року затвердив основи (статут) Політехнічної школи у Львові, запропоновані колегією професорів. У документі зазначалося, що завдання Політехнічної школи – дати основну теоретичну і практичну освіту з технічних спеціальностей. Навчання йшло на факультетах інженерії, архітектури, машинобудування та теоретичної хімії за принципом вільного навчання. Мова викладання – польська. Лекції читали звичайні (ординарні – які очолювали кафедри) і надзвичайні (екстраординарні, що не керували кафедрою) професори та доценти, платні (зараховані в штатний склад) і приватні (позаштатні), які одержували платню з фонду Школи відповідно до кількості студентів, що записувалися на заняття. Помічниками професора призначалися асистенти, практичні заняття вели конструктори.

Статут визначав, що Політехнічною школою керує колегія професорів, очолювана ректором. Ректора обирала колегія професорів на один рік зі складу звичайних професорів цієї школи, затверджувало міністерство освіти. Керував факультетом декан, якого обирала колегія професорів із професорського складу терміном на два навчальні роки.

Учні Політехнічної школи поділялися на звичайних і надзвичайних. До звичайних належали ті, хто закінчив гімназію або реальну школу. Надзвичайними слухачами зараховувались особи, що мали понад 18 років, які виявили знання, необхідні для розуміння лекцій з обраного фаху. Навчання було платним. Вихідці з бідних сімей за бездоганну поведінку й успішність звільнялися від оплати повністю або наполовину. Надзвичайні слухачі не звільнялися від оплати за навчання і не одержували стипендії. Навчання завершувалось дипломними проектами (за прийом яких вносились окрема платня) [15].

У липні 1894 року святкували 50-річний ювілей Політехнічної школи [16]. До цієї дати професором В. Зайончковський було видано книгу “Цісарська королівська Політехнічна школа у Львові. Історичний нарис про її існування та розвиток, а також її сучасний стан”. У цей час на її чотирьох факультетах навчалося понад 250 студентів, з них половина – на факультеті інженерії. Професорсько-викладацький склад налічував тоді 57 осіб, 19 з яких були професорами.

У 1901 році Політехнічній школі було надано право присуджувати вчений ступінь доктора технічних наук. У 1912 році за визначні заслуги в науці присвоєно почесні докторські ступені (*honoris causa*) Марії Склодовській-Кюрі, професорам Я. Франке, Ю. Медвецькому, А. Вітковському та інженерові К. Обрембовичу [16]. До 1918 року докторські ступені отримали 64 інженери.

Протягом 1890–1900 років навчальний процес продовжував вдосконалюватися. У 1896 році при факультеті інженерії відкрито дворічний курс землемірів (геодезистів). У 1907–08 навчальному році з факультету інженерії відділився водний факультет із терміном навчання 4,5 роки. При машинобудівному факультеті в 1911–12 навчальному році відкрито електротехнічний відділ.

Крім того, при Політехнічній школі почали функціонувати три дослідні станції у 1886 році – нафтової промисловості та кераміки, в 1901 році – механічна станція досліджень будівельних та інженерних матеріалів. Ці станції відіграли важливу роль у розвитку промисловості Галичини.

Наприкінці XIX ст. значно змінився вигляд Львова: заклепили річку Полтву, яка протікала центром міста, збудували багатоповерхові кам'яниці, відкрили фешенебельні кав'ярні, ресторани, готелі, фінансові установи. У 1894 році прокладено першу трасу електричного трамваю. Проект і трасування лінії трамваю з електричною тягою виконав для Львова вихованець Політехнічної школи, інженер фірми “Siemens und Halske” Е. Гаусвальд. До цього у Львові (зі 1888 року) був трамвай з кінною тягою.

Промисловий розвиток та зростання значення Політехнічної школи спричинило до різкого збільшення числа студентів. Напередодні I світової війни у 1913–14 навчальному

році у її стінах навчалося 1865 слухачів, що було другим показником після Віденської політехніки серед вищих технічних навчальних закладів Австро-Угорщини.

Вихованці Політехнічної школи з успіхом працювали на всіх теренах Галичини – в будівництві, водному господарстві, картографії та геодезії, будівництві залізниць і трамвайних трас, газо- і нафтовидобувній промисловості. Мабуть, не випадково саме у Львові у 1853 році винайдено газову лампу, яка майже сторіччя незмінно служила людству.

В усіх техніко-економічних і соціально-культурних змінах Львова активну участь брали як науковці Політехнічної школи, так і їх вихованці.

1. Zajączkowski W. *Szkoła politechniczna we Lwowie*. – Lwow, 1984. – S. 10–14.
2. Центральний державний історичний архів у Львові. (ЦДІА). Ф.146, оп.4, спр.4379, арк.154/3.
3. Zajączkowski W. – с.к. *Szkoła politechniczna we Lwowie*. – Lwow, 1894. – S. 32–37.
4. Буцко М.І. *Державний університет “Львівська політехніка”*. – Львів, 1994. – С.8–9.
5. B.S. Czerkies. *Architekt Julian Zachariewicz w ukraińskiej i polskiej kulturze, Ochrona wspólnego dziedzictwa kulturowego*. – Warszawa. 1993. – S.78.
6. *Державний архів Львівської області (ДАЛО)*. Ф.27, оп.1, спр.225, арк.18; 7. ЦДІА. – Ф.146, оп.4, спр.4377, арк.142–146.
8. Буцко М.І. *Державний університет “Львівська політехніка”*. – Львів, 1994. – С.9.
9. B.S. Czerkies. *Architekt Julian Zachariewicz w ukraińskiej i polskiej kulturze, Ochrona wspólnego dziedzictwa kulturowego*. – Warszawa. 1993. – S.78.
10. *Архітектура Львова XIX ст.* – Краків, 1997. – С.23.
11. Kamienobrodzki A. – *O budowie głównego gmachu Szkoły politechnicznej // Dzwignia*. – Lwow, 1877. – № 5. – S. 36.
12. Zajączkowski W. – с.к. *Szkoła politechniczna we Lwowie*. – Lwow, 1894. – S. 95.
13. Z. Poplavski. *Dzieje Politechniki Lwowskiej 1844–1945*. – Wrocław; Warszawa; Krakow: Zakład narodowy imienia Ossolinskich, 1992; 14. Zajączkowski W. – с.к. *Szkoła politechniczna we Lwowie*. – Lwow, 1984. – S. 96–107.
15. Буцко М.І. *Державний університет “Львівська політехніка”*. – Львів, 1994. – С.11.
16. ДАЛО. Ф.27, оп.2, спр.544, арк.1–19; 17. Буцко М.І. *Державний університет “Львівська політехніка”*. – Львів, 1994. – С.13.
18. Там само.